

КЎЧИРУВЧИЛИК СИЁСАТИНИНГ СИРДАРЁ ВИЛОЯТИ МАҲАЛЛИЙ ХАЛҚЛАРИНИНГ СИЁСИЙ, ФУҚАРОЛИК АҲВОЛИГА ТАЪСИРИ (XIX асрнинг иккинчи ярми - XX аср бошларида)

*Турсунова Гавҳар Бегмуродовна, Самарқанд давлат
тиббий университетининг “Ижтимоий ва гуманитар
фанлар” кафедраси ўқитувчиси, (PhD)*

THE EFFECT OF THE MIGRATION POLICY ON THE POLITICAL AND CIVIL SITUATION OF THE LOCAL PEOPLE OF SIRDARYA PROVINCE (The second half of the XIXth century - the beginning of the XXth century)

*Tursunova Gavhar Begmurodovna, Teacher (PhD) of the
Department of Social and Humanities, Samarkand State Medical
University*

<https://orcid.org/2004-0058-0060-2024>

e-mail:
tursunova.gavhar2020@mail.ru

ВЛИЯНИЕ МИГРАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ НА ПОЛИТИЧЕСКОЕ И ГРАЖДАНСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ МЕСТНОГО НАСЕЛЕНИЯ СЫРДАРЬИНСКОЙ ОБЛАСТИ

(вторая половина XIX века – начало XX века)

*Турсунова Гавхар Бегмуродовна, преподаватель кафедры
социальных и гуманитарных наук Самаркандского
государственного медицинского университета, (PhD)*

Аннотация: Мақолада кўчирувчилик сиёсатининг Сирдарё вилояти маҳаллий халқларининг сиёсий, фуқаролик аҳволига таъсири масаласи муҳокама қилинади.

Калим сўзлар: сиёсий, рақобат, фуқаро, халқ, маҳаллий, бошқарув.

Abstract: The article discusses the impact of resettlement policy on the political and civil situation of local peoples of the Syrdarya region.

Key words: political, competition, citizen, people, local, management

Аннотация: В статье рассматривается влияние переселенческой политики на политическое и гражданское положение местных народов Сырдарьинской области.

Ключевые слова: политический, конкуренция, гражданин, народ, местный, управление.

КИРИШ.

Туркистондаги мустамлакачилик тажрибаси ҳақида шуни таъкидлаш лозимки, Россия империяси сиёсий доираларининг асосий мақсади Туркистон ўлкасини босиб олинишининг дастлаби даврларидан бошлаб империяда мавжуд

конунларни, бошқарув тизимини ўлкани бошқаришда қўллаш бошлады. Туркистон ўлкаси босиб олинганидан бошлаб маъмурий бошқарув тизимида вилоятлар, уездлар, участка, посёлка ва қишлоқлар тарзидаги бошқарув тизими яратилди. Биринчи ўринда ер-сув масалалари

тартибга олина бошлади. Барча ерлар давлат мулки деб эълон қилинди. Вақф мулклари аста-секинлик билан қисқариб бориши натижасида маҳаллий аҳолининг диний эҳтиёжларига жуда катта салбий таъсир кўрсатилди.

Туркистон маъмурияти бутун мустамлака даврида узокни кўзловчи ниятларда вақф мулкани, айниқса, вақф ерини мусодара этиш, қисқартириш чораларини кўрди. Вақф мулкани ташкил этувчи ердан, савдо дўконларидан, боғлардан, тегирмонлардан ва ҳоказолардан олинadиган даромад ҳисобидан мадрасалар, мактаблар, катта бўлмаган қишлоқларда эса, масжидлар ҳам таъминланарди. Зеро, юзаки қараганда, мустамлакачи маъмуриятнинг Россиядан кўчириб келтирилганлар манфаатлари йўлида амалга оширилгандек бўлиб кўринган бу чоралар, аслида ислом таъсирини камайтириш, мусулмон муассасалари родини заифлаштириш сиёсатининг таркибий ва энг асосий қисми бўлиб қолди. Вақф мулканинг тортиб олиниши, унинг миқдори зўрлик билан камайтириб борилиши маҳаллий деҳқонлар орасида ерсизлар ва ишсизлар сонининг ошиб боришига олиб келди, натижада, улар кўпинча батрақлар сафига кўшилиб кетарди.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ. Генерал-губернатор К.П.Фон-Кауфман давридан бошлаб, 1873 йилдаёқ исломга ёндашув ҳамда туб миллатлар халқ оммаси орасида мафкуравий иш олиб боришга, Туркистонда мавжуд анъанавий таълим тизимини мустамлакачилик мақсадларига мувофиқ тарзда ислоҳ қилишга ёндашувларининг ишлаб чиқиши муносабати билан империя ҳарбий вазири Милютинга ёзилган мактубида “маънавий ва ижтимоий ҳаётида туб тафовутлар мавжудлиги туфайли” [1] кўчманчи аҳолини ўтроқ аҳолидан ажратиш зарурлиги асослаб берилди ва кўчманчиларнинг руслар билан яқинлашувга мойиллигини таъкидлаб: “Биз ҳозирнинг ўзидаёқ, номаълум келажакка қолдирмай, улар орасида рус фуқаролигини ёйиш тўғрисида ташвиш тортишимиз ва бу билан, бир томондан, кўчманчиларни маданий халқлар оиласига олиб кириш борасида зиммаимизда турган инсонпарварлик бурчимизни бажаришимиз ва иккинчи томондан, уларни ўзимизга яқинлаштириб, кўчманчилар орасида ёйила

бошлаган мусулмонлик таъсиридан ажратиб олишимиз лозим” [2] - деб ўқтирилди.

Туркистон генерал-губернаторлиги ва Дашт генерал-губернаторлиги мусулмон аҳолисининг анъанавий ўқув юртлари тизимини қисқартириш ва ўзгартириш бўйича Россия империяси ва мустамлакачи маъмурият сиёсатида эса “Россияда истиқомат қилувчи бегоналар таълими бўйича чора-тадбирлар тўғрисида”ги империя қонунида (1870 йил март) таърифлаб берилган: “Ватанимиз ҳудудида истиқомат қилувчи барча бегоналарга таълим беришдан кўзланган пировард мақсад, сўзсиз, уларни руслаштириш ва рус халқи билан қўшиб юборишдан иборат бўлиши лозим”[3], - деган тезис асос бўлган.

Россия империясининг ҳукмрон доиралари, мафкурачилари ислом динига, мусулмонларга қарши экспансияни мусулмон халқларни сиёсий ва ғоявий пароканда қилиш учун зарур, деб ҳисобладилар, чунки бусиз ҳокимиятнинг мустамлакачи тузумини ҳамда Туркистонга кўчирилаётган рус аҳолининг иқтисодий, сиёсий мавқеининг ҳукмронлигини таъминлаб бўлмасди.

ТАҲЛИЛ ВА НАТИЖАЛАР. Россия империяси томонидан келтириб жойлаштирилган рус аҳолиси маҳаллий туб халқларга доимий тазйиқ ўтказиб туришнинг муҳим омили сифатида қараларди. Дастлабки йилларда Россия ҳукмрон доиралари мустамлакачи маъмуриятининг Туркистон бошқаруви учун махсус мўлжалланган ёндашув ва фаолият услублари бўлмаганлигини, фикримизча, қуйидагича изоҳлаш мумкин: империя ҳукумати Ғарбий Европа давлатлари, энг аввало Буюк Британия ва Франция билан муносабатлар янада мураккаблашиб кетишидан хавфсираб, XIX асрнинг 60-йиллари бошида қозоқ хонликларига кириб боришдан ташқари, Қўқон хонлиги ҳудудининг катта қисмини истило этиш билан вақтинча кифояланиш ниятида эди. Устига устак, маълумки, 1865 йил августда Туркистон вилояти тузилганидан кейин империя ҳукумати шу вилоят ўрнига Россия протекторати остида бўлиши лозим бўлган Тошкент хонлигини тузишни мўлжаллаган эди. Оренбург генерал-губернатори Крижановский 1866 йил баҳорда шу мақсадда Тошкентга келганди. Бироқ бу фақат дипломатик найранг эди, чунки Туркистоннинг ички маъмурий-

худудий тузилишининг ўзи келажакда соф ҳарбий вазифаларни амалга оширишга мослаштирилган эди [4].

Россия империяси туб халқларнинг қуролли қаршилиқ кўрсатишидан чўчиб, 1874 йилда Шимол (Сибир), Шимолий Кавказ, Туркистон мусулмон аҳолиси вакиллари ҳарбий хизматга жалб этишни расмий равишда таъқиқлади.

Бирок, К.П.фон-Кауфманга бу чора, шунингдек, мустамлака режимини мустаҳкамлаш бўйича кўрилган бошқа чоралар ҳам етарли эмасдек туюлди, шу боис, у ҳарбий вазирга ёзган маърузаномادا: “Агар биз ўлкани бундан буён ҳам шу тарзда бошқарадиган бўлсак, унинг аҳолиси (туб аҳоли назарда тутилмоқда–Г.Т.) бизни ҳукмдорлар деб ҳисобламай, ихтиёрида ҳар эҳтимолга қарши жиддий ҳарбий куч бўлган полиция агентлари деб адолатли равишда ўйлайди”[5], - деб таъкидлаганди.

ХУЛОСА. Гарчи империя ҳукмрон доиралари томонидан Кауфманнинг барча ислохотчилик таклифлари ҳисобга олинмаган бўлса-да, 1886 йилда қабул қилинган “Туркистон ўлкасини бошқариш тўғрисида Низом”га мувофиқ илгари либерал деб овоза қилинган ҳарбий-халқ бошқаруви маъмурий-полиция бошқарувига алмаштирилди [6]. Лекин ўлка, вилоят, уезд бошлиқлари, турли идоралар амалдорлари, анъанавий равишда асосан, Россия ҳарбийларидан тайинланар эди. Шу билан бирга, Россиянинг ҳукмрон доираларида, Туркистондаги империяча истилочилик, мустамлакачилик сиёсатини қўллаб-қувватлаб чиққан рус зиёлилари муҳитида кўп миллатли туб аҳолининг маданий, маънавий бойлиги ҳамда

анъаналарининг мафкуравий таъсирини заифлаштириш усуллари, шунингдек, исломни инкор этиш ва руҳонийларнинг машҳур вакиллари мустамлака ҳокимлари тарафига оғдириш ёки православ руҳонийларининг миссионерлик фаолиятини ташкил қилиш билан баробар мусулмонлик салоҳиятига қарши ошкора таъсир кўрсатиш тўғрисидаги баҳс-мунозаралар тинмай давом этарди.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Абдурахимова Н.А. Колониальная система власти в Туркестане (вторая половина XIX – начало XX вв): Автореф. дисс. докт. истор. наук. – Тошкент, 1994.
2. Кауфман А.А. Переселение: Мечты и действительность. – М., 1906.
3. Гофоров Ш.С. Тарих ва тақдир; Россия империясидан Туркистонга кўчирилганлар (XIX асрнинг иккинчи ярми – XX аср бошлари).Т.:Фан. 2006.
4. Южаков Ю.Д. Итоги двадцатисемилетнего управления нашим Туркестанским краем.– Спб.,1891.
5. Фомченко А.П. Русские поселения в Туркестанском крае в конце XIX – начале XX в. (Социально-экономические аспекты).- Т.:Фан.1983.
6. G.Tursunova. The policy of the Russian empire in Turkistan in relation to the religion of islam. Web of Scientist: International Scientific Research Journal (WoS)ISSN: 2776-0979, Volume 3, Issue 5, May., 2022.

